

Ezeket részben most olvashatjuk először szakszerű átírásban. Kár, hogy a magyarral minduntalan keveredő latin mondatok, kifejezések fordítását nem sikerült mellékelni. Orbán Balázs levele Ferencz József püspökké választása érdekében már a 19. századba vezet el, Árkosi Tamás sinfalvi lelkész bizalmas levele pedig a 20. századi eseményeket világítja meg. Ezt a szöveggyűjteményt az elkövetkezőkben érdemes volna tovább gazdagítani, s idővel kikerekedne egy új kötet: egyháztörténet korabeli szövegek tükrében.

A közel másfél száz címet felsorakoztató bibliográfia az egész újabb unitárius egyházi vonatkozású irodalmat átfogja, a további kutatásokhoz kiindulási eszközként szolgálhat.

Kovács Sándor könyvét bizonyos nyelvi frissesség jellemzi. Megállapításait néha sarkítja, frappánsá teszi. Az életrajzok előadásakor már-már mesél, novellisztikusan fogalmaz. Úgy-hogy a kötetet nemcsak a teológiai hallgatóknak, lelkészeknek, hanem a szélesebb közönségnek is bátran ajánlhatjuk: fog érdekes fejezeteket találni benne. A szerzőnek csak azt kívánhatjuk, hogy lépjen tovább e kötet harmas útján: írjon egy egyéni szemponttól vezérelt teljes egyháztörténetet, készítsen hozzá egy kötetnyi szöveggyűjteményt, s az apró adatokat majd – tanítványait is bevonva – dolgozza fel egy unitárius egyháztörténeti lexikonban.

Gaal György

Szóra bírva. Kozma Zsolttal beszélget Tunyogi Lehel. Exit Kiadó. Kolozsvár, 2009. 313 oldal

Az utóbbi idők nagy olvasmány-élménye volt számomra a Kozma Zsolt lelkészt, nyugalmazott teológiai professzort megszólaltató könyv. Tunyogi Lehel magyarfodorházi református lelkész vállalkozott arra a sokak szerint lehetetlen feladatra, hogy „szóra bírja” a szerény, introvertált, a magamutogató szerepléseket mindig is kerülő, köztiszteltben álló tanár urat. A szerző (bár lehet, hogy e könyv esetében helyesebb szerzőkről beszélni!) olyan „triptichon-témájú beszélgetés-könyv” megírására törekedett, amely az „Igeszolgálat-egyház” hármasság szem-

szögéből próbál betekintést adni egy (valójában két!), a népe és egyháza mellett elkötelezett ember gondolatvilágába és munkásságába, és mindezt lehetőleg úgy, hogy a beszélgetés személyes hangvétele – a „la noblesse oblige” okán – maradjon mindvégig hű a személyeskedés-mentesség elvéhez.

A *Szóra bírva* az Exit Kiadó „Teológiai Praxis” sorozatában kiadott ötödik könyv. A kiadó a gyakorlati teológia tárgykörébe tartozó szakkönyveket fordíttat le és tesz hozzáférhetővé lelkészek, teológusok és világi érdeklődők számára. A könyv folytatása annak

a sorozatnak, amely Edwin H. Friedman *Nemzedékről nemzedékre* című, a rendszerelméletéről szóló könyvének lefordításával kezdődött, és amelyet Hanneke Meulin-Korf és Aat van Rhijn *A harmadik – akivel nem számoltak* címen a kontextuális pasztorációról szóló kötete, illetve Marius van Leeuwen *Ünnepről ünnepre. A keresztyén ünnepek története és lényege* címet viselő, liturgiával foglalkozó könyve követett – és amelyek a maguk nemében mind hiánypótló művek. (Tunyogi Lehel *The Life and Work of István Kecskeméthy Csapó. A hungarian Theologian and Biblical Scholar in Transylvania* című munkája kissé eltér ettől a vonaltól.)

A *Szóra bírva* öt részre tagolódik. Az első részben Tunyogi bevezetőjét olvashatjuk, amelyet *Szavakba hullatott eleven idő* címen jegyez, és amelyben a kötet születésének körülményeit írja le. A második rész Kozma Zsoltnak a „beszédes könyv” kapcsán érzett, nagyon emberi értékelését tartalmazza...*És papírra írva* címmel. „Elég-e ez a néhány oldal, hogy majd a fiak bepillantsanak az atyák intimitásába?” – kérdi, és reméli, hogy ez nem egy „amolyan kirakat-önéletrajz”, hanem tudatosítása annak, hogy „örökölt bűnök és megtanult erények gyurmája vagyok az (újja)Alkotó kezében”, és hogy a kötetben elhangzó vallomások értékelését majd „az időtlen és mégis Mindenkori Számonkérő” fogja megtenni. A harmadik részben olvasható a be-

szélgetés a *Mester és tanítványa* között, a negyedik rész a *Kozma Zsolt teológiai tanár irodalmi munkásságának könyvészete 1960-tól* címet viseli, amely 290 megírt, és 196 nyomtatásban megjelent tanulmányt (!) sorol fel akkurátus pontossággal. Az ötödik rész, *Képek, emlékek* címmel Kozma Zsoltot férji, apai, lelkészi, tanári, előadói és magánemberi voltában mutatja be.

A könyv életrajzi visszaemlékezéseit olvasva érdekes életpálya rajzolódik ki előttünk: Kozma Zsolt 1935-ben született Árpástón, lelkészi családban. A zilahi Wesselényi Kollégiumban tanult, majd a család Kolozsvárra költözött. 1951-ben az Ifjúsági Kommunistaellenes Szervezet tagjaként egy röpcédulázás miatt – Bustya Dezsővel, Veress Zoltánnal, Bodor Ádámmal, Asztalos Lajossal és Palocsay Zsigmonddal együtt – három év börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben szabadult. Még abban az évben beiratkozott a Teológiára – hivatástudata a Duna-deltában érlelődött –, 1958-ban szerzett diplomát. Két évig segédlelkész volt a Kolozsvár-belvárosi egyházközségben, majd egy „kufferrel” Magyarorszátra került lelkésznek. Öt hónap után elvitték katonának, majd hét hónap után visszakerült gyülekezetébe, ahol 1976-ig szolgált. „Lelkipásztorrá a magyar-szováti gyülekezet nevelt” – mondja. 1974-től két évig óraadó tanár, majd 1976-tól 2004-ig a Protestáns Teológiai Intézet mindenki által nagyrabecsült professzora volt.

Az életrajzi adatokon túl, a kötet lapjain megszólal a mély hivatástudattal rendelkező ember. Olvashatunk lelkes és edesapjáról, aki állandóan tanult, és akinek magatartása azt sugallta: a lelkeszség a teológiával való foglalkozást is jelenti. „Olyan közegben éltem, amelyben a teológia mint tudomány, és a lelkeszség mint a teológiának a gyakorlata edesapám személyében már adott volt” – vallja Kozma Zsolt, és ebből már sejthetjük, honnan örökölte a tudományosság iránti szenvedélyét. Beszél a Teológián őt ért hatásokról, Nagy András, Juhász István és hasonló felkészültségű professzorokról, akik a 20. századi lelkeszképzésben jeleskedtek, akiktől szigorúságot, fegyelmet és „szakmát” tanult. Beszél az előadott tárgyairól: a héberről, görögről, katekétikáról, homiletikáról, liturgikáról, státútumról, exegézisről, sőt még az énekekről is – „Nem polihisztor vagyok, hanem dilettáns” – mondja jellegzetes öniróniájával, de aztán később finomít ezen, mondván: „azért nem lettem sohasem egy szakon belül igazi tudós, mert mindenben arra törekedtem, hogy az egyház számára használható adjak.” Olvashatunk a tanárság kulisz-szatitkairól, a készülésekről, az órán és az órákon kívüli történeésekről, a tanárság „emberi oldalairól”, a diákokkal való viszonyáról – és teszi mindezt azal az alázattal, amellyel munkájához is hozzáállt. És bepillantást nyerhetünk olyan „részletkérdésekbe”, hogy mi az *ars exegeticája*, mi is az a „palló-elmé-

let”, amely az exegézis és a homiletika viszonyát fejti ki. Elmondja, milyen a prédikációírás műhelymunkája, miként kell rátalálni a bibliai textusra, és hogy kell elérni, hogy az „belénk bújjon”, és prédikációt „csiholjon” „ott legbelül”, a homiletika szabályai szerint. Olvasunk a lapszerkesztés örömeiről és nehézségeiről, a szolgálat áldásairól és buktatóiról egyaránt. Kozma Zsolt véleményt formál a lelkeszképzés múltjáról és jelenéről, és kifejti, hogy az oktatás gyakorlatias jellegét kellenne megerősíteni. Hangsúlyozza a principálisok nevelői szerepét, amellyel a segédlekkészeiket fölkeszíthetnék az önálló gyülekezeti szolgálatra, akik a „Fiam, reád ez vár!” kissé riasztó realizmusa mellett azt is meghallanák, hogy „a gyülekezet nem idegen közeg, hanem Isten nagy családja”, ahol „a lelkeszt szeretni fogják”. Öröm olvasni azokat a részeket, amelyekben a liturgikus reform szükségességéről beszél, és ahol szerinte vissza lehetne nyúlni az ógyházi liturgiához, és onnan lehetne áthozni olyan elemeket, amelyek a gyülekezeti tagoknak az istentiszteletbe való jobb bevonását eredményeznék.

Kozma Zsolt véleménye nem szükkölködik az egyenes beszédű egyházkritikában sem. Nem az egyház ellen, hanem az egyházért szól; „amikor Jeremiás ostorozta a népet, az az ő hátán is csattant, és neki jobban fáj, mint a népnek” – mondja. Ellenzékinek nevezi magát, „óvatos duhajnak”, aki jobbító szándékkal bírál, és mindig úgy, hogy

a kritika mellé alternatív megoldást is ajánl. Elfogadhatjuk érvelését: „Az egyházpolitika azt jelenti, hogy teszünk is valamit az egyházért, ezért szólalunk fel, ezért vagyunk ellenzékiek. Az ilyen egyházpolitizálást én a lelkipásztori minőség egyik elemének tartom.” Hasonlóképpen fogalmaz a mindenkori államhatalommal kapcsolatosan is: időnként éreztetni kell, hogy nincs minden rendjén! Föl kell számolni a „szatócs-szellemet”, amely szerint az államtól kapott segítség (kongrua, támogatás stb.) ellenében nekünk engednünk kell! Nem szabad feladni méltóságunkat, időnként az írásos tiltakozás vagy a memorandum eszközeihez kell folyamodni, meg kell fogalmazni önmagunk számára is az egyházi autonómia alapelveit, és „el kell menni önrendelkezésünk végső határáig”, ha az egyház érdekeiről van szó!

A beszélgetés vége felé előjönnek a legszemélyesebb kérdések is: a családról, az „elszámolásról”, a halálról. Kozma hittel, egyszerűen mondja, hogy készül „a végsőkre”, „a jákóbi modellt” tartaná a legszebbnek úgy, ahogyan az 1Móz 49,33-ban olyan bensőséges hangulatot árasztva van megírva: „Amikor befejezte Jákób a fiainak szóló parancsokat, felhúzta lábait az ágyra, elhunyt, és elődei mellé került.” „Üres börtönddel” készül elmenni, kiírt magából mindent, és talán csak azt sajnálja, hogy nem tudott annyit adni a családjának, amennyire szüksége lett volna...

Az olvasó megrendülten, de hálás szívvel teszi le a könyvet. Örül, hogy

van egy ember, aki Istennek, népének, a teológiának, a tudománynak szentelte életét, és akire lelkesznmzedékek tekintenek úgy, mint a Professzor Úrra. Szerénysége, „kozmaszoltos” humora, elkötelezettsége még azokat is megérintette, akik nem voltak tanítványai. „Jobb vagyok, mint amilyenre kisszámú ellenségeim tartanak, de rosszabb, mint amilyenre nagyszámú barátaim értékelnek” – mondja egy helyen, és talán csak itt érzünk késztetést, hogy ellentmondjunk neki: a könyvet olvasva egyértelmű, hogy még ennél is jobb!

Elismerést érdemel Tunyogi Lehel is, a kérdező tanítvány, aki igazi partnerré válik a beszélgetésben. Teológiai műveltsége, széles látóköre, a gyakorló lelkészségből fakadó rálátása az egyházi életre feljogosítja őt arra, hogy elgondolkodtató kérdéseket tegyen fel. Nem ad „magas labdákat”, nem riad vissza a kényelmetlen kérdésektől sem (pl. homoszexualitás), de mindvégig tapintatosan kérdez úgy, hogy szinte alig van kérdés, amelyet Kozma Zsolt diszkréten *nem* válaszolna meg. A válaszokat úgy írja le, ahogyan azok elhangzottak, szögletes zárójelben még a beszélgetést kísérő hanghatásokat és gesztusokat is rögzíti, ezzel is előbbé téve az olvasó számára a kettejük közötti kommunikációt.

A könyv értékét emeli, hogy *Mieg és kentere* címen (visszafelé olvasva: *Eretnekségeim*) címen közli azokat a gondolatokat, amelyeket Kozma Zsolt a hivatalosnak mondott egyházi tanítástól eltérően vall: bibliaértelmezés-

ről, bibliakritikáról, a „sátánról” stb. Nagyon jó gondolat, hogy a beszélgetés különböző részeinél, az adott témát megvilágító, biblikus fénybe helyező elmélkedéseket olvasunk, amelyek Kozma Zsolt tollából származnak. Szintén jó elgondolás volt bizonyos mondatokat úgy kiemelni és vastag betűvel, külön fülbe szerkeszteni, amelyek summázzák Kozma Zsolt mondanivalóját, és így „aranymondásokként” is értékelhetők.

A könyv küllemi szerkesztése ízléses – Fazakas Botond munkája. A megválasztott betűtípus elegáns, talán a papír lehetne jobb minőségű. A korrektúrát Szenkovics Enikő végezte, csupán egyetlen helyen vettem észre elírást („’58 decemberétől ’55 december 31-ig tartott”). A borítót Könczey Elemér a tőle megszokott igényesség-

gel tervezte, és azt az „Ecce homo” címet viselő, rácsok mögött lévő Krisztus-alakot ábrázolja, amely – Asztalos Lajos közlése nyomán – valamikor a Deák Ferenc utcában volt látható, és amelynek fényképe alapján a ’80-as években Kozma Zsolt és Juhász Tamás professzorok, az erdélyi viszonyokat hűen tükröző képeslapot készítettek.

Ajánlom a könyvet elolvasásra unitárius olvasóinknak még akkor is, ha rólunk, unitáriusokról csak egy-két megjegyzés erejéig olvashatunk. Hitet, alázatot, munkamódszert, biblikus-ságot, gondolkodásmódot lehet belőle tanulni egy olyan embertől, akinek a leckekönyvekben levő aláírásából időnként „Kozmazsolt” helyett „Kozmasors”-ot lehetett kiolvasni.

Koppándi Botond

Klaus Douglass: *Isten szeretetének ünnepe. Az istentisztelet mai formáiról.* Kálvin Kiadó. Luther Kiadó. Fordította: Sághy Balázs. Budapest, 2005, 294 oldal.

Nagyszerű könyvet tanulmányozhat az, aki kézbe veszi a meglehetősen vegyes megítéltetésű német evangélikus lelkésznek, Klaus Douglassnak, magyar nyelven megjelent legújabb könyvét. A Kálvin kiadónál 2001-ben megjelent „*Megalapozott hit*”, valamint a 2002-ben lefordított és nagy visszhangot kapott „*Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről*” című könyvek publikálása után ismertté vált Douglass (aki 2005-ben, a Studium Academicum

Alapítvány meghívására Erdélyben is tartott előadást református lelkészeknek!) ismét olyan könyvvel jelentkezett, amely sok elismerést hozott, de rengeteg bírálatot is kapott. A szerző – szerencsére – tisztában van azzal, hogy „egyesek szerint az *Isten szeretetének ünnepe* forradalmian újszerű, sőt egyenesen botrányos könyv”, de megnyugtatólag mondja, hogy általa nem felfogatni akar, hanem: „...szeretném a fejről a talpára állítani azt, amit mi